

Jūratė Baranova

**ISTORIJOS
FILOSOFIJA**

Vilnius
1997

16148

UDK 930:101(075.8)
Ba407

“Tyrinėti istoriją - tai iš anksto žinoti, kad sieki neįmanomo, o vis dėlto būtino ir be galo svarbaus dalyko. Tyrinėti istoriją - tai nugrimzti į chaosą ir vis dėlto išlaikyti tikėjamą tvarka ir prasme”.

Hermanas Hesė. Stiklo karoliukų žaidimas. - V., 1984. - P. 123.

Jūratė Baranova
ISTORIJOS FILOSOFIJA

SL 605. Tir. 200 egz. Sp. 1. 2,75. Užsak. Nr. 36.
Maketavo ir spausdino VPU leidykla.
Išleido VPU leidykla.
Kaina sutartinė.

TURINYS

PRATARMĖ	5
ĮVADAS	5
KAS YRA ISTORIJOS FILOSOFIJA?	5
MONIZMAS. PLIURALIZMAS	6
KLASIKINĖ ISTORIJOS FILOSOFIJA	6
I. ISTORIJOS MODELIS	6
II. ISTORIJOS VAROMŪJŲ JĖGŲ PROBLEMA	6
III. ISTORIJOS PRASMĖS PROBLEMA	7
I. CIKLINĖ LAIKO SAMPRATA	8
II. ISTORIJOS TEOLOGIJA	9
III. KLASIKINĖ ISTORIJOS FILOSOFIJA	12
1. "IDEALIOJI ISTORIJA": GIAMBATTISTA VICO (1668-1744)	12
2. ŠVIETĖJIŠKA ISTORIJOS SAMPRATA: IMMANUELIS KANTAS (1724-1804)	14
3. ROMANTIŠKA ISTORIJOS SAMPRATA: JOHANNAS GOTTFRIEDAS HERDERIS (1744-1803)	15
4. ISTORIJA KAIP PASAULINĖS DVASIOS RAIDA: GEORG HEGEL (1770-1881)	16
5. ISTORIJA KAIP DIDŽIŪJŲ ASMENYBIŲ VEIKLA: THOMAS CARLYLE (1795-1881)	17
6. ISTORIJA KAIP KULTŪRŲ KAITA: OSWALDAS SPENGLERIS (1880-1936)	18
7. ISTORIJA KAIP CIVILIZACIJŲ KAITA: ARNOLDAS TOYNBEE (1889-1975)	20
8. ISTORIJA TIKĖJIMO POŽIŪRIU: REINHOLD NIEBUHR	21
9. ISTORIJA IR AŠINIS LAIKAS: KARLAS JASPERSAS (1883-1969)	22
IV. KLASIKINĖS ISTORIJOS FILOSOFIJOS KRITIKA	24
V. KRITINĖ ISTORIJOS FILOSOFIJA	29
IV. 1. ISTORIJA: DABARTIS AR PRAEITIS? FRIEDRICHAS NIETZSCHE (1844-1900)	29
2. ISTORIJA IR VERTYBĖ: NEOKANTININKAI. WILHELMAS WINDELBANDAS (1848-1915)	30
3. ISTORIJA IR GYVENIMAS: HERMENEUTIKA	31
4. LAISVĖ IR ISTORIJA: NEOHEGELIZMAS. BENEDETTO CROCE (1866-1952)	33

5. ISTORIKAS - DETEKTYVAS? ROBINAS GEORGE	
COLLINGWOODAS (1889-1943)	33
VI. ANALITINĖ ISTORIJS FILOSOFIJA	35
1. W. DRAY'US: RACIONALUS PAAIŠKINIMAS	35
2. K. HEMPELIS: APIMANTYS DĒSNIAI.	36
3. E. NAGELIS: DETERMINIZMAS ISTORIJOJE.	37
VII. NARATYVISTINĖ ISTORIJS FILOSOFIJA	38
VIII. ISTORIJA IR MORALĒ. KARLAS RAIMUNDAS POPPERIS	
(1902-1994)	40
IX. ISTORIJA IR STRUKTŪRA	42
1. RASĒ IR ISTORIJA: CLAUDE LEVI-STRAUSSAS (1908)	42
X. ISTORIJA IR PSICHOLOGIJA	43
1. ISTORINĖ PSICHOLOGIJA PRANCŪZIJOJE	43
2. PSICHOANALITINĖ ISTORIJS PSICHOLOGIJA	44

PRATARMĖ

Metodinė priemonė “Istorijos filosofija” gali padėti studijuoti istorijos filosofiją aukštųjų mokyklų studentams, filosofijos ir istorijos mokytojams, gimnazijų humanitarinių klasių moksleiviams. Ji skatina skaityti originalius istorijos filosofijos klasikų ir šiuolaikinių autorių tekstus.

ĮVADAS

KAS YRA ISTORIJOS FILOSOFIJA?

Žodį “istorija” galima suprasti dvejopai. Juo įvardijami patys praeities įvykiai (*res gestae - lot.*). Kita vertus, istorija vadiname ir istorijos tyrimą bei jo rezultatą - istorikų parašytas knygas (*historia rerum gestarum - lot.*). Panašiai suskyla ir istorijos filosofija. Vieni filosofai apmąsto realią istorijos raidą. Ta kryptis vadinama istoriosofija, arba - spekuliatyviaja istorijos filosofija, metaistorija. Tai - istorinio proceso metafizika arba ontologija. Ji paremta prielaida, kad realybė susidveжина. Realybės pagrindas yra amžinas ir nekintantis, jos išoriniai reiškiniai - laikini ir kintantys. Istoriko akiraty - praeinantys ir išnykstantys dalykai. Istoriosofija taria, kad filosofinis mąstymas už šio paviršinio įvykių vaizdo pajėgia išvelgti nekintančias esmes. Jos ir lemiančios istoriją. Istorijos filosofija, anot Georgo Hegelio, yra “mąstantis istorijos stebėjimas”.

Šioje metodinėje priemonėje siūlome pastudijuoti klasikinių istoriosofų *Aurelijaus Augustino, Giambattista Vico, Immanuelio Kanto, Johano Herderio, Georgo Hegelio, Oswaldo Spenglerio, Arnoldo Toynbee'o, Reinholdo Niebuhro, Karlo Jasperso* tekstus.

Kita istorijos filosofijos dalis yra vadinama istorika, kurios modernios istorinės formos yra kritinė istorijos filosofija bei analitinė istorijos filosofija.

Istoriosofiją būtų galima pavadinti istorijos ontologija, o šią dalį - epistemologija. Ji kelia klausimą, kaip istorikas pažįsta tai, ką jis siekia pažinti. Šie filosofai nepripažįsta istorijos ontologijos. Istorijos schemas jie laiko pačių filosofų susikurtomis abstrakcijomis. Jie domisi pačiu istorijos tyrimu, jo loginėmis ir metodologinėmis problemomis.

Apie klasikinius šios krypties atstovus - *Wilhelmą Dilthey'ų, Heinrichą Rickertą, Robiną Collingwoodą, Maxą Weberį, Benedetą Croce* - siūlome paskaityti Zenono Norkaus vadovėlyje “Istorika”(Vilnius, 1996).

MONIZMAS. PLIURALIZMAS

Istoriosofas už istorinių įvykių įvairovės suranda slypintį *vieną* juos jungiantį principą, todėl jis *viena* formule aprėpia visą istorijos chaosą. Tai *monistinė* samprata. Atsisakius vienos teorinės istorijos schemos ir priėmus prielaidą, kad kiekvienas istorikas kuria savąją istorijos interpretaciją, pasirenkamas *pliuralistinis* požiūris į istoriją (perspektyvizmas).

Supaprastinant galima pasakyti, kad klasikinė istorijos filosofija (istoriosofija) ieškojo vieno principo - ji buvo monistinė. Šiuolaikinė istorijos filosofija - analitinė arba kritinė - neigia galimybę surasti metafizinę istorijos esmę. Ji pripažįsta istorinių interpretacijų įvairovę - yra pliuralistinė. Tačiau tai tik vyraujanti tendencija. Paprastai manoma, kad kritinę istorijos filosofiją pradėjo Dilthey'us XIX amžiaus pabaigoje. Tačiau kritinės istorijos filosofijos ištakos - istoriosofų Džambattista'os Vico (XVIII a.) ir Johano Herderio (XVIII a.) darbuose. Kita vertus, kritinė istorijos filosofija nors ir bandė, bet iki galo istoriosofijos tradicijos neužgesino. Du ryškiausi XX amžiaus istoriosofai Spengleris ir Toynbee's buvo labai populiarūs.

Istoriosofija skiriasi nuo kritinės istorijos filosofijos savo keliamais klausimais. Paprastai yra išskiriamos trys pagrindinės istoriosofijos problemos: *a) koks yra istorijos modelis, b) kas yra istorijos varomoji jėga, c) kokia yra istorijos prasmė?*

KLASIKINĖ ISTORIJS FILOSOFIJA

I. ISTORIJS MODELIS

Priėmus prielaidą, kad pasaulio istoriją susieja vienas principas, jos eiga įgauna tam tikrą trajektoriją - ji kažkur prasideda ir kažkur link nusidriekia. Istorijos tikslas tarsi suveria atskirus istorinius momentus į vieną vėrinį. Susiklosto istorijos schema arba modelis. Jį galima netgi įsivaizduoti grafiškai: kaip ciklą, atkarpą, spiralę, kylančią ar besileidžiančią tiesę.

II. ISTORIJS VAROMŪJŲ JĖGŲ PROBLEMA

Jei laikomasi prielaidos, jog esama istorijos modelio, kyla klausimas, kaip jis susiformuoja? Kas lemia istorijos raidą? Kiekvienas modelis yra tarsi istorijos planas, kas įgalina jį įgyvendinti? Atsakoma į tai įvairiai. Providencinė istorijos koncepcija taria, kad istorijoje skleidžiasi Dievo valia. I. Kanto manymu, istorijos raidą lemia

žmogaus prigimties dvilypumas, skatinantis proto tobulėjimą. G. Hegelio istoriosofijoje pasaulinis protas formuoja istoriją, K. Marxo - ekonominiai dėsniai (gamybinių jėgų ir gamybinių santykių dialektika). Th. Carlyle'is manė, kad istoriją pastumia pirmyn iškilų asmenybių jėga, O. Spenglerio supratimu - paslaptingas likimas. A. Toynbee'is istorijos vidinei jėgai paaiškinti sukūrė "iššūkio ir atsako" koncepciją.

Kuris atsakymas pagrįsčiausias? Ar atsakymai pasako mums ką nors apie pačią "istoriją", ar yra vien konceptualinės schemos?

III. ISTORIJS PRASMĖS PROBLEMA

Iš pradžių pati istorijos įvykių nuolatinė kaita sukelia laikinumo ir netikrumo įspūdį. "Viskas menka, viskas pavirsta į dulkes", - toks užrašas, anot J. Herderio, tiktų ant istorijos šventovės durų. Kartais atrodo, kad "mes statome ant ledo, mes rašome ant jūros bangos: nusirita banga, ištirpsta ledas - ir mūsų rūmo bei mūsų minčių kaip nebūta." Dar daugiau: pasak G. Hegelio, istorija yra tarsi skerdykla, kurioje aukojama tautų laimė, valstybės išmintis ir individų dorybė. Todėl, jo manymu, mūsų mąstymui neišvengiamai kyla klausimas - "kam, kokiam galutiniam tikslui buvo atnašautos tokios siaubingos aukos?" Istorija tarsi laukia moralinio savęs pateisinimo. Anot K. Löwitho, pačiuose istoriniuose įvykiuose nėra prasmės. Bet būtent tai ir skatina jos paiešką. Įprasminti istoriją gali tik principas, glūdintis už atsitiktinių įvykių chaoso. Tuo principu gali būti istorijos tikslas. Įvairiose koncepcijose jis suprantamas savaip. Pats Hegelis istorijos prasmę išvelgė laisvės idėjos išsiskleidime. Kanto manymu, istoriją įprasmina amžinosios taikos įvaizdis. Marksizme istorijos tikslas yra beklasės visuomenės sukūrimas. Providencinėje koncepcijoje kiekvieną žemiškosios istorijos momentą persmelkia amžinybės šviesa.

Kada atsiranda istorijos filosofija?

Antikinių filosofų tekstuose istorizmo (kaip įvykių nepakartojamumo prielaidos) neaptiksime. Šv. Aurelijaus Augustino knyga "Dievo valstybė" (412-426) yra bene pirmasis filosofinis tekstas, konceptualiai svarstantis pamatinius žmonijos istorijos raidos principus. Visą žmonijos istoriją jis aiškino vienu principu - pasiremdamas Apreiškimu. Šiuo atžvilgiu Augustiną galima laikyti pirmuoju istorijos filosofu. Tačiau, kita vertus, jis parašė šią knygą ne domėdamasis pačia istorija: istorijos vyksmas Augustinui nurodo daug svarbesnes problemas. Augustino knyga yra krikščioniška istorijos interpretacija. Pirmasis veikalas, kuriame ieškoma "idealiosios istorijos" raidos dėsnų, yra 1725 m. Neapolyje pasirodžiusi Giambattista'os Vico knyga "Naujasis mokslas". Jis ir padėjo klasikinės istorijos filosofijos pamatus.

I. CIKLINĖ LAIKO SAMPRATA

Literatūra:

Eliade M. Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė. - V., 1996.

/Eliade M. Le Mythe de l'éternel retour. Archetypes et répétition. - Paris, 1969/

Klausimai:

1. Kaip Mircea Eliade atskiria savąją “archetipo” sampratą nuo jungiškiosios? (Pratarmė).
2. Kodėl “kolektyvinė atmintis neistoriška”? (I skyrius).
3. Kokie pagrindiniai archainiai tikėjimai išskiriami? (I skyrius).
4. Mitinio pradinio laiko sugražinimo būdai ir prasmė. (Laiko atkūrimas). (II skyrius).
5. Kaip archainis žmogus siekė pasipriešinti istorijai ir nuvertinti laiką? (II skyrius).
6. Kaip Eliade interpretuoja simbolinį kūrybos akto pasikartojimą, švenčiant Naujuosius Metus? (II skyrius).
7. Kaip archainis žmogus pateisina kančią istorijoje? (II skyrius).
8. Kaip žydų pranašai suteikė istorijai vertę ir įveikė istorijos cikliškumą? (III skyrius).
9. Begalinio laiko pasikartojimo mitas budizme ir džainizme. (III skyrius).
10. Kosminių ciklų mitas antikinėje kultūroje. (III skyrius).
11. Iraniškosios eschatologijos įtaka judėjų-krikščionių apokalipsei. (III skyrius).
12. Kaip Romos istorijoje buvo naujai interpretuojamas amžinojo grįžimo mitas? (III skyrius).
13. Kodėl, anot Eliades, amžinojo grįžimo mitas yra amžinas? Ko nepatenkina istorizmas? (IV skyrius).

Rekomenduojama paskaityti:

Averincev S. S. Poriadok kosmosa i poriadok istorii v mirovoztrenii rannego srednevekovja // Antičnostj i Vizantija. - Moskva, 1975.

Losev A. F. Antičnaja filosofija istorii. - Moskva, 1977.

Löwith K. The Meaning of History. - Chicago, 1967.

Platonas. Valstybė. - V., 1981. - P. 279.

Platon. Politik // Sočinenija. - T. 2. - Moskva, 1970.

Platon. Timej // Sočinenija. - T. 3. - Moskva, 1971.

Spengleris O. Vakarų saulėlydis // Žmogus ir visuomenė. - 1994 - Nr. 2 - P. 55-59.

Sverdiolas A. Laikas iki Augustino // Baltos lankos. - Nr. 4. - 1994. - P. 7-15.

II. ISTORIJS TEOLOGIJA

Literatūra:

Šv. Aurelijus Augustinas. *Išpažinimai. Vienuolikta knyga // Baltos lankos. - V., 1994. - Nr. 4. - P. 16-71. Vertė Eugenija Ulčinaitė.*

/S. Aurelius Augustinus. *Confessiones. Liber undecimus.* /

Klausimai:

1. Kaip suprantate Augustino mintį: "Amžinybėje niekas nepraeina, bet visada viskas yra dabartyje; o joks laikas negali būti visas dabartyje"? P. 33.
2. Kaip Augustinas interpretuoja klausimą: "Ką darė Dievas iki tol, kol sukūrė dangų ir žemę?"? P. 27-37.
3. Amžinybė ir laikas. P. 37-39.
4. "O kas gali išmatuoti praeitį, kurios jau nėra, arba ateitį, kurios dar nėra?" P. 39-43.
5. Kodėl Augustinas išskiria tris laikus: praeities dabartį, dabarties dabartį ir ateities dabartį? P. 45-51.
6. Ar laikas - tai kūnų judėjimas? P. 51-57.
7. Kaip suprantate Augustino mintį: "Tavyje, mano siela, aš matuoju savo laiką"? P. 59-71.

Literatūra:

Gurevičius A. *Viduramžių kultūros kategorijos. - V., 1989.*

Klausimai:

1. Kaip mitinis laikas sąveikauja su žemiškuoju laiku viduramžių kultūroje? P. 100.
2. Koks amžinybės ir laiko santykis viduramžių kultūroje? P. 100.
3. Kodėl istorinis laikas krikščionybėje yra dramatiškas? P. 101.
4. Kodėl laiko ambivalentiškumas, pasak Augustino, suteikia istorijai tragiškumo? P. 105.
5. Kas viduramžių kultūroje buvo manoma apie žmonių galimybę suskaičiuoti jų istorijai skirtą laiką? P. 110-111.
6. Kodėl kiekvienas įvykis krikščioniškoje istorijos sampratoje įgauna prasmę? P. 114.
7. Ką nauja teologinio istorizmo sampratai teikia Joachimo Floriečio eschatologija? Kuo ji skiriasi nuo Augustino eschatologijos? P. 115-116.

8. Tomas Akviniėtis apie tradicijos ir pažangos santykio istorijoje prasmę. P. 116.
9. Kuo Jeronimo istorijos periodizacija skiriasi nuo Augustino sukurtosios? P. 118-119.
10. Kodėl istorikai viduramžių epochą vadina tūkstantmečiu be portreto? P. 120.

Literatūra:

Barg M. Epochi i idei. Stanovlenie istorizma. - Moskva, 1987.

Klausimai:

1. Krikščioniškojo pasaulėvaizdžio skirtumas nuo antikinio. P. 78-82.
2. Kaip istorijos idėja tapo istorijos teologija? Kodėl krikščionybės mitas tapo istoriniu? P. 82-88.
3. Augustinas apie dvi karalystes. P. 88-91.
4. Kuo skiriasi tiesinė ir cikliškoji laiko samprata? P. 97-100.

Literatūra:

Maceina A. Niekšybės paslaptis // Maceina A. Raštai. - T. 3. - V., 1990. - P. 222-243.

Klausimai:

1. Istorijos, kultūros ir religijos santykis. P. 222-226.
2. Kas yra istorija krikščionybės šviesoje? P. 226-228.
3. Kokia, anot Maceinos, yra giliausia istorijos prasmė? P. 227-230.
4. Kodėl istorija yra kristocentrinė? P. 231-232.
5. Kaip supratote Maceinos mintį: istorija yra transcendentinių jėgų kovos per žmones erdvė? P. 233-234.
6. Kaip Maceina aiškina istorijos pabaigą? P. 234.
7. Kuo, Maceinos manymu, skiriasi krikščioniškosios istorijos sampratos optimizmas nuo švietėjiškojo optimizmo? P. 235-237.
8. Antikristo vieta krikščioniškoje istorijos sampratoje. P. 238.

Rekomenduojama paskaityti:

St. Augustine. The City of God // Ideas of History / Ed. by R. H. Nash. - New York, 1969. - Vol. II - P. 3-24.

Augustinas A. Apie Dievo valstybę // Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai. - V., 1980. - P. 120-129.

Augustine. The Confessions. The City of God. On Christian Doctrine. - London, 1955.

Maceina A. Asmuo ir istorija. - Chicago, 1981.

Ricoeur P. Laiko patirties aporijos. Šv. Augustino "Išpažinimų" vienuolika knyga /
/ Baltos lankos. - V., 1994. - Nr. 4. - P. 72-115.

Švarc Ch. Predrešionnyje vyvody: legendy o 1000 gode // Innostrannaja literatura.
- 1991. - N. 6.

III. KLASIKINĖ ISTORIJS FILOSOFIJA

1. “IDEALIOJI ISTORIJA”: GIAMBATTISTA VICO (1668-1744)

Literatūra:

Viko Dž. Osnovanija novoj nauki ob obščej prirode nacij. - Moskva. Kijev, 1994.
/Vico G. B. Principi di una scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni, 1725. /

Klausimai:

1. Kodėl egiptiečiai, anot Vico, nėra seniausia tauta pasaulyje? P. 39-72 (I knyga: Chronologinės lentelės papildymai).
2. Kokia filologine egiptiečių tiesa pasirėmė Vico, interpretuodamas antikinę istoriją? P. 44-72, 82 (I knyga: XXVIII).
3. Kaip atsiranda klaidingos nuomonės apie tautų kilmę? Vico apie “tautų garbėtrošką” ir “mokslininkų garbėtrošką”. P. 73-74 (I knyga: Apie aksiomas I-IV).
4. Kaip filosofija gali padėti žmonių giminei? P. 74 (I knyga: Apie Aksiomas V-X).
5. Kas sieja tautas, nieko nežinančias viena apie kitą? P. 76-80 (I knyga: Apie Aksiomas XI - XV).
6. Kodėl Vico “naujasis mokslas” tyrinėja liaudies padavimus ir kalbą? P. 77-80 (I knyga: Apie Aksiomas XVI- XXI). Kaip Vico aiškina poetinę išmintį? P. 124-127 (II knyga: Apskritai apie poetinę išmintį).
7. Kokios tautos istorija yra seniausia? P. 81 (I knyga: Apie Aksiomas XXIII, XXIV.).
8. Kas įrodo buvus visuotinį tvaną? P. 81-82, 85, 100, 128-131 (I knyga: Apie Aksiomas XXV-XXVIII, XLI-XLIII, XCVII-XCIX; II knyga: Apie visuotinį tvaną ir milžinus).
9. Kas įrodo, kad visų tautų pradžia susijusi su religija? P. 82-85 (I knyga: Apie Aksiomas XXI-XXL).
10. Poetai-teologai: kodėl poetiniai charakteriai yra mitų esmė? P. 86-90 (I knyga: Apie Aksiomas XLIV-LXII).

11. Vico apie visų kalbų visuotinės etimologijos pagrindus ir žmonių tipų istorinę kaitą. P. 90-91 (I knyga: Apie Aksiomas LXIII-LXVIII).
12. Vico apie valstybinių santvarkų raidą. P. 92-100 (I knyga: Apie Aksiomas LXIX-XCVI).
13. Kas sukūrė pilietinį pasaulį ir kodėl žmogaus protas gali jį pažinti? P. 107-112, 131-137 (I knyga: Apie pagrindus; II knyga: Apie poetinę metafiziką).
14. Kodėl Vico savąjį "naująjį mokslą" pavadina "racionalia Pilietine Dieviškosios Providencijos Teologija"? P. 112-120 (I knyga: Apie metodą).
15. Kas vis dėlto sukūrė tautų pasaulį - Dievas ar žmogus? P. 115 -120 (I knyga: Apie metodą).
16. Ką Vico knygoje reiškia sąvokos: "poetinė metafizika", "poetinė logika", "poetinė moralė", "poetinė ekonomika", "poetinė politika", "poetinė kosmografija", "poetinė chronologija", "poetinė geografija"? P. 131-340 (II knyga).
17. Kodėl Homeras, anot Vico, nebuvo išmintingas? Kodėl Achilles - tipiškas herojus? P. 343-373 (III knyga: Apie tikrąjį Homerą).
18. Kaip trys žmonių prigimties tipai atliepia tris papročių, prigimtinės teisės, valdymo būdų, kalbos, charakterių, ženklų, jurisprudencijos, teismų, autoriteto tipus? P. 377-400 (IV knyga: Apie palaipsnį tautų judėjimą).
19. Vico apie tris laikų tipus. P. 399-435 (IV knyga: Trys laikų tipai).
20. Kaip Vico pagrindžia tautų istorijos sugrįžimą? P. 439-460 (V knyga: Apie žmogiškųjų dalykų sugrįžimą tautoms sugrįžtant).

Rekomenduojama paskaityti:

1. Berlin I. Vico Concept of Knowledge // Berlin I. Against the Current. Essays in the History of Ideas. - London, 1980. - P. 111-119.
2. Berlin I. Vico and the Ideal of the Enlightenment // Berlin I. Against the Current. Essays in the History of Ideas. - London. - P. 120-130.
3. Berlin I. Giambattista Vico and the Cultural History // Berlin I. The Crooked Timbes of Humanity. Chapters in the History of Ideas. - New York, 1991. - P. 49-69.
4. Burke P. Vico. - Oxford, 1985.
5. Collingwood R. G. The Idea of History. - New York, 1967. - P. 64-71.
6. Ideas of History/ Ed by R. H. Nash. - Vol. 1. - Speculative Approachers to History. - 1969. - P. 25-47.
7. Gardiner P. Giambattista Vico // The Encyclopedia of Philosophy/ Ed. by Paul Edwards. - London. - Vol. 8, 1967.
8. Kczemien-Ojak S. Vico. - Warszawa, 1971.
9. Löwith K. Meaning in History. - Chicago, 1949. - P. 115-136.
10. Poviliūnas A. Renesanso pasauležiūra ir Dž. Viko istorijos filosofija // Proble-

mos. - 1987. - Nr. 37.

11. Sobeski M. Giambattista Vico - twórca filozofii historii. - Poznan, 1916.
12. Šaulauskas M. P. Homo Liberalis ir Vakarų kultūros filosofija // Krantai. - 1991, sausis.
13. Vico and Joyce /Ed. by D. Ph. Verene. - New York, 1987.
14. White H. Tropics of Discourse // Essays in the Cultural criticism. - Baltimore and London, 1976.
15. Kissel M. A. Džambattista Viko. - Moskva, 1980.
16. Gadamer N. G. Istina i metod. - Moskva, 1988. - P. 61-72, 438.

2. ŠVIETĖJIŠKA ISTORIJOS SAMPRATA: IMMANUELIS KANTAS (1724-1804)

Literatūra:

- Kant I. Visuotinės istorijos idėja pasaulio pilietijos požiūriu // Naujasis židinys. - 1993. - Nr. 7, 8. - P. 53-61. Vertė Traidenis Raudeliūnas.*
/Kant I. Idee zu einer allgemeinen Geschichte in Weltbürgerlicher Absicht, 1784/

Klausimai:

1. Ką gali nustatyti istorija?
2. Kaip supratote šią Kanto mintį: “pavieniai žmonės ir net ištisos tautos retai galvoja apie tai, kad siekdami asmeninių tikslų, kiekvienas pagal savo supratimą ir dažnai kovodami tarpusavyje, jie nepastebimai vadovaujasi jiems patiems nežinomam gamtos tikslui ir padeda jį įgyvendinti, be to, jei tas tikslas ir taptų jiems žinomas, jie mažai juo domėtūsi!”?
3. Kaip suprantate šį Kanto teiginį: “Atrodo, tarsi gamtai labiau rūpėjo, kad žmogus protingai save vertintų, o ne jo išorinė gerovė”?
4. Kodėl istorija yra protingojo žmogaus prado išvystymo arena?
5. Kokiomis priemonėmis gamta ugdo žmogaus pradus? Kas yra nedraugingas socialumas?
6. Kodėl teisinga pilietinė santvarka yra didžiausias gamtos uždavinys?
7. Kaip suprantate šį Kanto teiginį: “žmogus yra gyvūnas, kuriam, jei jis gyvena tarp kitų savo giminės narių, reikalingas šeimnininkas”?
8. Kodėl tautų sąjunga yra galima?
9. Ar žmonija savo pačios priemonėmis gali priartinti istorijos tikslą? Ar neprieštarauja Kanto suformuluotai istorijos kaip gamtos plano išraiškos idėjai?

Rekomenduojama paskaityti:

- Adorno Th., Horkheimer M. Dialectic of Enlightenment. - New York, 1972.
Kantas I. Atsakymas į klausimą "Kas yra švietimas?" // Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji laikai. - V., 1987. - P. 423-428.
Kantas I. Į amžinąją taiką // Europa. - V., 1989. - P. 226-259.
Arendt H. Lectures on Kant's Political Philosophy. - Chicago, 1982.
Baranova J. Politinė filosofija. Metodinė priemonė. - V., 1996. - P. 33-37.

3. ROMANTIŠKA ISTORIJS SAMPRATA: JOHANNAS GOTTFRIEDAS HERDERIS (1744-1803)

Literatūra:

- Herderis J. Idėjos žmonijos istorijos filosofijai // Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji laikai. - V., 1987. - P. 401-422. Vertė Alfonsas Tekorius.*
/Herder J. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 1784-1771, t. 1-4/

Klausimai:

1. Kodėl istorinė patirtis kelia nevilgtį? P. 401-403.
2. Kaip Jūs paaiškintumėte istorijos voratinklio metaforą? P. 403.
3. Kas vis dėlto labiau būdinga žmogaus prigimčiai - destruktivumas ar humaniškumas? Kodėl? P. 404-405.
4. Kaip klimato juostoš įtakoja žmogaus protą? P. 406.
5. Kas labiau įtakoja tautų istoriją - tautų norai ar geografinė aplinka? P. 407.
6. Kam Herderis prilygina tautų istoriją? P. 407.
7. Kaip Herderis pagrindžia, kad kuriamosios jėgos istorijoje ilgainiui nugalė griaunamąsias? P. 408-415.
8. Ką Herderis mano apie protą ir teisingumą istorijoje? P. 415-422.
9. Ką Herderis laikė žmonijos istorijos tikslu?
10. Kas manė, jog kiekvienai epochai būdinga savaiminė vertė - švietėjai ar Herderis?

Rekomenduojama paskaityti:

- Maceina A. Kultūros filosofijos įvadas // Krantai. - 1989. Nr. 3.
Gulyga A. Kantas. - V., 1989. - P. 141-152..
Gulyga A. Gerder. - Moskva, 1975. - S. 69-83.
Kollingvud R. Ideja istorii. Avtobiografija. - Moskva, 1980. - S. 74-100, 307-320.

Gadamer X. Istina i metod. - Moskva, 1988. - S. 50-53, 69, 250-253, 256, 339, 469.

Gadamer H. G. Istoriskumas // Baltos lankos. - V., 1995. - Nr. 5. - P. 185-188.

4. ISTORIJA KAIP PASAULINĖS DVASIOS RAIDA: GEORGAS HEGELIS (1770-1881)

Literatūra:

Hegel G. Istorijos filosofija. - V., 1990. Vertė Arvydas Šliogeris.

/Hegel G. Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte von Georg Wilhelm Hegel. - Leipzig, 1907/

Klausimai:

1. Kaip Hegelis nusako pirmąją, reflektinę (visuotinę, pragmatinę, kritinę) ir filosofinę istorijos skirtumus?
2. Kodėl pirmąją istorikai Hegeliui primena poetus? P. 27-28.
3. Ką suteikia pirmąją istorijos studijos? P. 29.
4. Kodėl, Hegelio manymu, visuotinė istorija turi atsisakyti individualaus tikrovės vaizdavimo ir pasitenkinti abstraktybėmis? Kokie paradoksai jos tyko? P. 31.
5. Pragmatinė istorija: ko, anot Hegelio, moko istorija? P. 32.
6. Kaip Hegelis nusako istorijos filosofiją ir kodėl ją laiko tikroju istorijos pažinimu? P. 34-35.
7. Kuo remdamasis Hegelis periodizuoja istorijos raidą? P. 42-44, 82, 131.
8. Ką reikia aiškinti istoriją? P. 39.
9. Koks yra galutinis pasaulio tikslas?, kuriam buvo atnašautos siaubingos istorijos aukos? P. 45-47
10. Ar istorijoje kas nors didinga įvyko be aistros? P. 49.
11. Kodėl, anot Hegelio, pasaulio istorija nėra laimės arena?
12. Kaip išskyla didieji istorijos žmonės?
13. Ar žmonės gali pasiekti norimų rezultatų istorijoje?
14. Kuo skiriasi bendroji idėja (pasaulinis protas) nuo privačių interesų? Ką Hegelis vadina "proto klasta"?
15. Kas, anot Hegelio, yra istorijos subjektas?
16. Ar visos tautos įeina į istoriją? P. 65.
17. Kur prasideda istorija, kokias pakopas ji pereina ir kur laisvės savimone pasiekia aukščiausiąjį lygį?
18. Ar Hegelis numatė tolimesnę istorijos raidą?

Rekomenduojama paskaityti:

- Dray W. H. *Philosophy of History*. - Englewood Cliffs, N. Y., 1964.
- Karimskij A. M. *Filosofija istorii Gegelia*. - Moskva,
- Sabine G., Thorson T. *Politinių teorijų istorija*. - V. 1995. - P. 627-666.
- Šliogeris A. *Hegelio istorijos filosofija // Hegelis G. Istorijos filosofija*. - V., 1990. - P. 5-24.
- Gadamer H. G. *Istoriškumas // Baltos lankos*. - V., 1995. - Nr. 5. - P. 188-190.
- Gadamer N. G. *Istina i metod*. - Moskva, 1988. - S. 403-409, 437.
- White H. *Naratyumo vertė vaizduojant tikrovę // Baltos lankos*. - V., 1995. - Nr. 5. - P. 47-49.

5. ISTORIJA KAIP DIDŽIŲJŲ ASMENYBIŲ VEIKLA: THOMAS CARLYLE (1795-1881)

Literatūra:

- Karleilj T. Gerai i geroičeskoje v istorii*. - S. - Peterburg, 1891.
- /Carlyle Th. On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History/*

Klausimai:

1. Kas, anot Carlyle'io, yra pasaulinės istorijos siela? (I pokalbis, p. 1-2)
2. Kaip Carlyle'is siūlo žvelgti į "didžiąją laiko paslaptį" ir į herojus istorijoje? (I pokalbis.)
3. Ar herojų atsiradimą istorijoje galima paaiškinti susidariusiomis sąlygomis? (I pokalbis)
4. Kaip Carlyle'is nusako santykį tarp herojų ir masės? Ką ženklina žaibo ir sausų žagarų metafora? (I pokalbis, p. 18)
5. Kokius herojų tipus išskiria Carlyle'is ar Jūs įžvelgiate kokį nors pasirinkimo principą?
6. Herojus kaip dievas: Odinas. (I pokalbis)
7. Herojus kaip pranašas: Mohametas (II pokalbis). Kodėl Carlyle pasirinko būtent šį pranašą?
8. Ar didieji žmonės skiriasi savo prigimtimi? (II pokalbis, p. 59)
9. Ką Carlyle'is turėjo galvoje rašydamas apie herojų nuosirdumą? (II pokalbis, p. 62-65)
10. Mahometo įtaka arabų pasaulio istorijai. (II pokalbis)
11. Herojus kaip poetas: Dante. Ar galima patvirtinti kitų herojų tipų? (III pokalbis)
12. Herojus kaip ganytojas: Lūtheris, Noksas. Ar Jums priimtinas Carlyle'io šūkis:

“Garbinkite herojus !” (IV pokalbis)

13. Herojus kaip rašytojas. Kodėl tokį herojų Carlyle'is laiko šiuolaikiniu? (V pokalbis)
14. Kodėl herojų kaip vadą Carlyle'is laiko aukščiausiu herojų tipu? (VI pokalbis)
15. Kas sieja Carlyle'io ir Hegelio požiūrius į herojus?

Rekomenduojama paskaityti:

Hook S. The Hero in History // Ideas of History / Ed. by R. H. Nash. - New York, 1969. - Vo. II. - P. 302-312 (VVU U99222)

Kareev N. Suščnostj istoričeskogo processa i rolj ličnosti v istorii. - Moskva, 1890 (MAB 570566)

6. ISTORIJA KAIP KULTŪRŲ KAITA: OSWALDAS SPENGLERIS (1880-1936)

Literatūra:

Spengleris O. Vakarų saulėlydis // Žmogus ir visuomenė. - 1994. - Nr. 2. - P. 55-59. Vertė Jūratė Baranova ir Zenonas Norkus

/Spengler O. Der Untergang des Abendlandes - Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. - München, 1980/

Klausimai:

1. Kaip Spengleris nusako antikinės kultūros neistoriškumą?
2. Kas liudija skirtingų kultūrų izoliuotumą? Ar antikinis žmogus, jo manymu, įsisavino ką nors iš Babilono ir Egipto kultūrų?
3. Kodėl antikinių istorikų tekstai liudija mitinį mąstymą?
4. Kuo antikinė kultūra panaši į indų kultūrą?
5. Kuo egiptietiškoji kultūra skiriasi nuo kitų kultūrų?
6. Kaip suprantate Spenglerio mintį, jog “laikrodžio dūžiai, skambantys dieną ir naktį iš daugybės Vakarų Europos bokštų, yra, galbūt, pati kraupiausia istorinės pasaulėjautos išraiška”?

Literatūra:

Špengler O. Zakat Evropy. - Moskva. - T. 1. - 1993.

Klausimai:

1. Kuo istorinis pažinimas skiriasi nuo gamtos pažinimo? P. 128-134, 248-263.
2. Kodėl Spengleris vadina beprasmiu susiklosčiusį istorijos periodizavimą į

- Senąjį pasaulį - Viduriniuosius laikus - Naujuosius Amžius? P. 144-150.
3. Kaip supratote šią Spenglerio mintį: "Žmonija neturi nei jokio tikslo, nei jokios idėjos, nei plano"? P. 151-152.
 4. "Kitos kultūros fenomenas kalba kita kalba". Ką tai reiškia? P. 152-155.
 5. Kokius istorijos tyrimo metodus siūlo Spengleris? P. 156-160.
 6. Kultūros ir civilizacijų sąvokų santykis. P. 163-173.
 7. Kaip Spengleris nusako antikinės kultūros simboliką? Kodėl ją vadina apoloniškąja? P. 232-243.
 8. Paaiškinkite šią Spenglerio mintį: "Kultūros yra organizmai. Visuotinė istorija - jų bendra biografija"? P. 261-272.
 9. Kodėl likimo idėja išreiškia istorijos, o ne gamtos simboliką? P. 272-283, 312.
 10. Simboliai istorijos tyrime. P. 314-330.

Rekomenduojama paskaityti:

- Averincev S. S. "Morfologija kultury" Osvalda Špenglera // Voprosy literatury. - 1968. N. 1.
- Collingwood R. G. The Idea of History. - Oxford, 1967. - P. 181-183. (VUB MB-400/161)
- Donskis L. Kuo skiriasi lyginamųjų civilizacinių studijų klasikai ir jų dabartinė banga // Baltos lankos. - 1995. Nr. 6. - P. 18-61.
- Donskis L. Moderniosios kultūros filosofijos metmenys. - V., 1993. - P. 46-72, 87-105.
- Donskis L. Moderniosios sąmonės konfigūracijos. - V., 1994. - P. 95-111.
- Elias N. Apie kultūros ir civilizacijos sąvokų sociogenezę Vokietijoje ir Prancūzijoje // Baltos lankos. - 1995. - Nr. 6. - P. 5-17.
- Hudges H. S. Oswald Spengler. - New York, 1962.
- Kolakowski A. Spengler. - Warszawa, 1981.
- Maceina A. Kultūros filosofijos įvadas // Krantai. - 1989. Nr. 3. - P. 77-78.
- Maceina A. Prometėjizmo persvara dabarties kultūroje // Maceina A. Raštai. - V., 1992. - T. II. - P. 445-448.
- Spengler O. Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. - München. - Bd. 1. Gestalt und Wirklichkeit, 1924; Bd. 2. Welthistorische Perspektiven. - 1924 (VUB U 122351).
- Spengler O. Preussentum und Sozialismus. - München, 1920.
- Spengler O. Laisvė, baimė ir atgaila senstančioje Europoje (Iš knygos "Vakarų saulėlydis") // Šiaurės Atėnai. - 1995. X. 21 - Nr. 41.
- Svasjan K. A. Osvald Špengler i ego rekviem po zapadu // Špengler O. Zakat Evropy. - T. 1. - Moksva, 1993. - P. 5-122.

Šliogeris A. Sielos keliauninkas į Dantės pragarą // Šiaurės Atėnai. - 1995. X. 21 - Nr. 41.

7. ISTORIJA KAIP CIVILIZACIJŲ KAITA: ARNOLDAS TOYNBEE'S (1889-1975)

Literatūra:

Toinbi A. Postiženije istorii. - Moskva, 1991.

/Toynbee A. A Study of History, 1934-1954/

Klausimai:

1. Ko, Toynbee'o manymu, turėtų siekti šiuolaikiniai istorikas?
2. Kaip Toynbee's pagrindžia lyginamąją civilizacijų analizę?
 - a) Kaip atremia "civilizacijų vienovės" kritiką? P. 81-84.
 - b) Kaip interpretuoja laiko koordinacijų problemą? P. 85-86.
 - c) Visuomenių ekvivalentiškumą? P. 87-88.
 - d) Faktų suliginimo galimybę? P. 88-90.
3. Kodėl atsiranda civilizacijos ir kodėl jos auga? (Iššūkio-atsako samprata). P. 106-112.
4. Kaip Toynbee's aiškina Lietuvos istorijos tarpsnius? P. 142-146.
5. Kokius mitus Toynbee pasitelkia civilizacijų augimui aiškinti? P. 209-213.
6. Kaip grindžiamas individo ir visuomenės simetriškumas? P. 250-260.
7. Civilizacijų žlugimas socialinėje sistemoje. P. 343-357.
8. Civilizacijų žlugimo apraiškos sieloje. P. 358-415.
9. Kokie gali būti žlungančios civilizacijos gelbėtojų tipai? P. 441-473.

Rekomenduojama paskaityti:

Baranova J. Kodėl būtent Arnoldas Toynbee's? // Literatūra ir menas. - 1995. VI. 17

Collingwood R. G. The Idea of History. - New York, 1967. - P. 159-164 (VVU MB-400/161)

Donskis L. Kuo skiriasi lyginamųjų civilizacinių studijų klasikai ir jų dabartinė banga // Baltos lankos. - 1995. - Nr. 6. - P. 18-61.

Donskis L. Moderniosios kultūros filosofijos metmenys. - V., 1993. - P. 25-72.

Donskis L. Moderniosios sąmonės konfiguracijos. - V., 1994. - P. 95-120.

Dray W. H. Philosophy of History. - Englewood Cliffs, N. J., 1964. - P. 82-97.

Geyl P. Debates with Historians. - New York, 1958 (VVU T66302)

Geyl P. Toynbee's Answer. - Amsterdam, 1961 (MAB 055887/24/5)

Sorokin P. A. Toynbee's Philosophy of History // Ideas of History / Ed. by

- Nash R. H. - Vol. II. - P. 178-220. (VVU U99211)
- Šider T. Vozmožnosti i granicy sravniteljnych metodov v istoričeskix naukax // Filosofija i metodologija istorii. - Moskva, 1977. - S. 143-196.
- Toynbee A. J. Krikščionybė ir civilizacija // Metai. - 1992 - Nr. 12. - P. 112-123.
- Toynbee A. J. Civilization on Trial. - Cleveland; New York, 1967 (VUB U 109577)
- Toynbee A. J. Acquaintances (Sketches of Acquaintances). - London, 1967. (VUB U 47492)
- Toynbee A. J. The Industrial Revolution. - Boston, 1966 (VUB U 67787)
- Toynbee A. J. a. o. On The Future of Art: Essays. - New York, 1970 (VUB U 108382)
- Toynbee A. J. A Study of History/Abridgement of vol. I-VI by D. C. Somervell. - New York, London, 1947 (VUB 100237)
- Toynbee A. J. A Study of History / Abridgement of vol. VII-X by D. C. Somervell. - New York; London, 1957 (VUB 100237)
- Toynbee A. A Study of History. - Vol. 12: Reconsiderations. - London, 1961. (VUB 109557)
- Toynbee A. J. War and Civilization: From "A Study of History" / Selected by A. V. Fowler. - New York, 1950 (VUB U 118320)
- Valentinavičius V. A. Toinbio istorijos filosofija // Problemos. - Nr. 34.
- Fevr L. Ot Špennglera k Tojnbi // Fevr L. Boi za istoriju. - Moskva, 1991. - S. 72-96.

8. ISTORIJA TIKĖJIMO POŽIŪRIU: REINHOLDAS NIEBUHRAS

Literatūra:

- Niebuhras R. Žmogaus prigimtis ir likimas // Žmogus ir visuomenė. - 1993. Nr. 1. - P. 63-71. Vertė Jūratė Baranova.*
- /Niebuhr R. The Nature and Destiny of Man. - New York, 1959/*

Klausimai:

1. Kuo pliuralistinės istorijos interpretacijos (Spenglerio, Toynbee'o), anot Niebuhiro, atitinka Ranke's principą?
2. Ar istorinis pliuralizmas gali išvengti klausimo apie visa apimančią istorijos prasmę? P. 63-64.
3. Kodėl žlunga civilizacijos? Juslingumo ir puikybės nuodėmės istorijoje. P. 64-65.
4. Kodėl tik tikėjimas, anot Niebuhiro, gali suteikti civilizacijų pakilimams ir

- nuosmukiams prasmę?
5. Kodėl individas turi galią peržengti ir pačią istoriją? Ar istorija turi galią įpras-
minti individo gyvenimą? P. 66 -67.
 6. Kodėl, Niebuhro manymu, individo santykis su istorija yra paradoksalus? P. 67.
 7. Kokią prasmę Niebuhras suteikia prisikėlimo vilčiai? P. 67-68
 8. Kaip Niebuhras plėtoja mintį, jog istorija “kaupia rezultatus”?
 9. Kaip supratote šią mintį: “Didesnės netvarkos rizika glūdi didesnėje ir sudėtin-
gesnėje tvarkoje”? P. 69.
 10. Kaip Niebuhras interpretuoja Antikristo simbolį istorijos pabaigoje? P. 70-
71.
 11. Kodėl, Niebuhro manymu, teisingiau išanalizuoti žmogaus likimą religinio
tikėjimo pagrindu? P. 71.

Rekomenduojama paskaityti:

- Dray W. H. *Philosophy of History*. - Englewood Cliffs, N. J., 1964. - P. 98-110.
- Niebuhr R. *The Nature and Destiny of Man. A Christian Interpretation*. - New York, 1962.
- Niebuhr R. *Faith and History // Ideas of History*. - New York, 1969. - Vol. 1 -
P. 245-264.
- Niebuhr R. *The Diversity and Unity of History // The Philosophy of History in our
Time / Ed. by H. Meyerhoff*. - New York, 1959. - P. 313-332.
- Tillington P. E. *The Specious Past. Historians and Others*. - London, 1972.

9. ISTORIJA IR AŠINIS LAIKAS: KARLAS JASPERSAS (1883-1969)

Literatūra:

- Jaspers K. Smysl i naznačenije istorii*. - Moskva, 1994.
- Jaspers K. Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*. - Zürich, 1949/

Klausimai:

1. Kodėl Jaspersas nesutinka su Spenglerio bei Toynbee'o istorijos kaip atskirų
kultūrų raidos samprata? P. 30-31.
2. Kodėl Jaspersas kritikuoja augustiniškąją-hegeliškąją istorijos raidos interpre-
taciją? P. 32.
3. Ašinio laiko svarba istorijoje. Kodėl 800-200 m. pr. Kr. žmonijos istorijoje
tokie svarbūs? P. 32-37.
4. Kaip paliečia tautas ašinis laikas? Kas nutinka toms tautoms, kurios nepriima

ašinio laiko? P. 37-39.

5. Ar ašinį laiką galima pavadinti istorijos faktu? P. 39-44.

6. Jaspersas apie vienalaikiškumo paslaptį. P. 44-45.

7. Kaip Jaspersas žvelgia į Alfredo Weberio hipotezę? P. 46-47.

8. Kokias prasmes, Jasperso manymu, atveria ašinio laiko samprata? P. 48-50.

IV. KLASIKINĖS ISTORIJOS FILOSOFIJOS KRITIKA

Istorikas žiūri į istoriją visai kitaip negu istoriosofas. Istorikas kalba apie atskiro įvykio arba įvykių serijos prasmę, o tai visai kas kita, negu istorijos kaip visumos prasmė, kurios ieško istoriosofas. Ieškant galutinės istorijos prasmės, aprėpiama ne tik tai, kas atsitiko praeityje, bet ir kas atsitiks (ar turi atsitikti) ateityje. Tuo tarpu istoriko tikslas yra ne kurti abstrakcijas apie praeitį ir ateitį, o vien tik papasakoti, kas atsitiko praeityje. Todėl kyla klausimas, kam apskritai istorikui reikalinga istorijos filosofija. Ar pasirėmęs visa apimančia istorine schema jis geriau supras tiriamų įvykių prigimtį? Gal apskritai jis gali be filosofijos apsieiti?

1. Į paskutinį klausimą teigiamai atsakytų istorikas pozityvistas. XIX a. į teorines schemas vis labiau buvo žiūrima kaip į nepagrįstas spekuliacijas. Gamtamokslinis pažinimas tapo pavyzdžiu istoriniam pažinimui. Pozityvistinis modelis numatė dvi tyrimo pakopas: a) faktų nustatymą, b) dėsnių formulavimą. Faktai nustatomi jutimiškai juos suvokiant, dėsniai - apibendrinant, indukcijos būdu. Siekdami nepriklausomybės nuo filosofijos, istorikai ieškojo savojo tyrimo metodo. Norėdami istoriją paversti mokslu, jie pasirėmė pirmuoju pozityvistinės programos uždaviniu - tyrė faktus. Pozityvistinės istorijos nuostatą galima suformuluoti trumpai: istorikas siekia objektyvumo. Todėl jis turi atsakyti filosofinių svarstymų. Istorija yra vien tik faktai - juos reikia pažinti, perprasti ir deramai aprašyti. Tikras mokslas pripažįsta vien tik faktus. Leopoldas von Ranke manė, kad Hegelio pasaulinės istorijos interpretacija įspraudžia į "Prokrusto lovą" unikalius istorijos faktus. Tai teorinės minties prievarta istorinės realybės atžvilgiu. Kadangi istoriniai faktai egzistuoja tarsi nepriklausomai nuo istoriko sąmonės, jam telieka nustatyti, kaip viskas iš tikrųjų vyko (*wie es eigentlich gewesen*) o tada - faktai prakalbės patys. Istoriko vertinimai, moralizavimas, abstraktūs svarstymai visiškai nereikalingi. Universaliose istorijos schemose pranašumą įgauna arba praeitis, arba ateitis, arba dabartis. Tuo tarpu pačioje istorijoje visi įvykiai vienodai vertingi. Visos epochos, anot Leopoldo von Ranke's, yra vienodai nutolusios nuo amžinybės.

2. Į paskutinį klausimą teigiamai atsakytų taip pat ir hermeneutikas. Hermeneutika - supratimo menas. Šios krypties atstovai (W. Dilthey'us, J. Droysenas, H. Gadameris) mano, kad prie istorinės realybės priartėjama ne ją abstrakčiai modeliuojant, o siekiant įsijautus suprasti. Istorija - tai nenutrūkstamas gyvenimo srautas. Hegeliui istorija buvo racionali. Todėl ji skaidri - atsiverianti filosofo žvilgsniui. Dilthey'ui ar Gadameriui ji - paslaptis. Anot Gadamerio, "visuotinė istorija - tai didžiulė tamsi knyga, kurią parašė žmogaus dvasia praeities kalbomis ir kurios tekstą reikia

suprasti". Niekas negali pakilti aukščiau istorijos tėkmės ir apžvelgti ją visą is karto. Istorikas pats yra istorijoje. Jis mato praeitį iš savos perspektyvos, Gadameris pasakytų, - iš savojo horizonto. Istorikas irgi yra augančios istorinės grandinės dalis. Supratęs istoriją jis suvokia ir savo istorinį ribotumą. Supranta tai, kad tie, kurie gyvens vėliau vėlgi viską supras kitaip. Tikras istorinis mąstymas mąsto ir savo istoriškumą. Tačiau suprasti istoriją - tai suprasti ne jos planą, ne jos autoriaus mintis, o suprasti jos teksto prasmę. Pats gyvenimas nuolatos kuria istorijos tekstą. Ir istoriniame supratime jis sugrįžta pats prie savęs. Todėl istorikas artimesnis galbūt poetui, o ne filosofui. Istorija, kaip ir menas, atskleidžia tokias gyvenimo gelmes, kurios neprieinamos stebėjimui, refleksijai ar teorijai.

3. Nuo istoriosofinės tradicijos atsiriboja ir analitinė filosofija.

a) Anot šiuolaikinio filosofo Maurice'o Mandelbaumo, istorinio monizmo neįmanoma empiriškai įrodyti. Istorinis monizmas atsiranda susiejus teleologinę istorijos sampratą su vystymosi įvaizdžiu. Jeigu įvykių serijoje paskutiniojo elemento (tiksl) prigimtis lemia ankstesniųjų elementų prigimtį, tada visos serijos prigimtis tarsi yra fiksuota kartą ir visiems laikams. Įvykiai serijoje suvienodėja, pliuralizmas išnyksta. Kadangi kiekviena įvykių serija gali būti platesnės apimties įvykių serijos dalimi, teleologinis vystymasis, kuris būdingas šioms serijoms, tampa platesnio teleologinio vystymosi dalimi. Galų gale visas istorijos procesas laikomas teleologine plėtra, šitaip įtvirtinamas istorinis monizmas. Tačiau, anot M. Mandelbaumo, nėra empirinio pagrindo, kuris leistų tvirtinti, jog kiekviena istorinių įvykių serija turi vieningą kryptį. Taip pat neįmanoma įrodyti, kad kiekvienas istorinis įvykis yra teleologiškai nulemtas. Teleologiniam istorijos supratimui labai svarbios yra istorijos periodizacijos. Kiekvieną periodą nusakius jo poveikiu būsimam periodui, istorijos procesui, kaip visumai, suteikiamas monistinis pavidalas. Tačiau istoriniai periodai negali apimti visų esamo laiko istorinių įvykių. Todėl istoriniai periodai yra abstrakcijos, paremtos ne empiriniu istorijos tyrimu, o istorijos proceso kaip visumos schema. Todėl jokia teleologinė istorijos interpretacija nerodo, kad pats istorijos procesas yra teleologinis. Jeigu filosofas atskiria istorijos kaip visumos tiesą nuo mažos įvykių sekos tiesos, jis praranda teisę reikalauti, kad istorijos procesas būtų suvokiamas monistiškai. O filosofinis pliuralizmas neigia pačią metaistorijos galimybę. Problema, anot M. Mandelbaumo neišsprendžiama. Jeigu negalime istoriosofijos pagrįsti empiriškai, vadinasi ji yra tik apologetika, ginanti Apvaizdos ar Pažangos visagalybę. Tokia apologetika istorikas neturėtų domėtis.

b) Anot Karlo Raimundo Popperio ("Atvira visuomenė ir jos priešai", "Istoricizmo skurdas"), istoriosofinė tradicija pagrįsta metodologiniu realizmu (esencializmu), t. y. socialinių esmių paieška. Ji remiasi prielaida, kad tokie dariniai kaip "pasaulinė dvasia", "tautos dvasia", "istorijos dėsnis", "civilizacija", "modelis" etc. turi ontologinį statusą, t. y. realiai egzistuoja. Metodologiniam realizmui Popperis

priešina metodologinį nominalizmą: laikoma, kad šios bendros sąvokos realiai neegzistuoja, o yra tik pačių žmonių sugalvoti vardai. Metodologinis realistas klausia "kas yra tauta?", "kas yra valstybė?". Jam atrodo, jog tie dariniai egzistuoja. Popperis siūlo klausimą "kas?" pakeisti klausimu "kaip?". Galima aprašyti tiriamų objektų pasireiškimą visose situacijose, nepretenduojant nusakyti, kokia yra jų tikroji prigimtis.

Istoriosofijos tradiciją Popperis vadina istoricismu. Popperio vartojamą sąvoką "istoricismas" reiktų skirti nuo istorizmo diltaus prasme, nors angliškoje literatūroje šios sąvokos dažnai įvardijamos tuo pačiu žodžiu "historicism". Istorizmas diltėjiška prasme būtų kaip tik priešingas Popperio prasmei. Popperis šiuo žodžiu įvardija istoriosofinę tradiciją, o Diltėjus - nuo jos atsiribojimą, t. y. istorijos sugebėjimą atsiremti pačiai į save be filosofinių abstrakcijų slėgio. Istoricismu Popperis įvardija manymą, kad istorijoje galima įžvelgti "ritmus", "modelius", "dėsnius" ir tendencijas, atskleidžiančias istorijos evoliuciją. Istoricismas, anot Popperio, supainioja intuityviai įžvelgiamas visuomenės raidos tendencijas su besąlyginiais dėsniais, lemiančiais istorijos tėkmę. Neabejotina, kad visuomenės raidos tendencijos egzistuoja (jas galima net apskaičiuoti). Tačiau tendencijos nėra dėsniai. Dėsnis yra universalus teiginys. Tuo tarpu teiginys apie tendenciją esąs egzistencinis, bet ne universalus. Tendencija (pvz. gyventojų prieaugio), kuri gyvavo šimtą metų ar net tūkstantį metų, gali išnykti per dešimtmetį ar net greičiau. Popperis neneigia, kad istorija kai kuriais aspektais gali pasikartoti ir kad paralelė tarp pasikartojančių įvykių gali pasitarnauti studijuojantiems politiką ar sociologiją. Tačiau atskirų įvykių pradinės sąlygos labai skirtingos. Todėl, anot Popperio, "tikėjimas, kad jei kuris įvykis kartojasi, jis ir toliau vystysis pagal prototipą nėra patikimai pagrįstas". Pačios visuomenės, kaip visumos, judėjimo viena kryptimi idėja, kyla, anot Popperio, nekritiškai perkeliant fizikinio mąstymo principus į socialinį pažinimą. "Viltis, kad mes galime vieną dieną atrasti "visuomenės judėjimo dėsnius" lygiai taip kaip Niutonas atrado fizikinių kūnų dėsnius, kyla būtent iš šių nesusipratimų. Kadangi visuomenė nejudą taip, kaip juda fizikiniai kūnai, tokie dėsniai čia yra negalimi".

Kokiu būdu į Popperio kritikuojamų istoricistų tarpą šalia Hegelio ir Marxo pateko Platonas ir Aristotelis? Jie nekūrė istoriosofinių koncepcijų. Anot Popperio, Platonas pradėjęs metodologinį realizmą - slaptų socialinių esmių paiešką, kuri iki šiol yra viena iš socialinių mokslų atsilikimo priežasčių. Šią idėją vėliau išplėtojęs Aristotelis. Iš jo ji perėjo į Hegelio istoricismą. Idėja, kad daikto esmė, jo potencialių galimybių visuma, aktualizuojasi jam kintant, socialiniame tyrime skatina išvadą, kad galima pažinti valstybės ar kurios kitos socialinės struktūros "slaptą neišvystytą esmę", tik tiriant jos istoriją. Tai istoricistinio metodo šerdis: istorija čia tampa pasauliniu teatru ir pasauliniu teismu. Reali žmogaus, tautos ar valstybės istorija

tik išreiškia juose glūdinčia esmę. Ar gali žmogus jaustis atsakingas už tokią istoriją? Ar, tarkime, pratęsdami Popperį, gali kurios nors tautos inteligentija sutelkti jėgas demokratiniais institutams įtvirtinti, jei ji yra įtikėjusi, kad jos tautos esmėje glūdi polinkis į totalitarizmą? Pernelyg didelis dėmesys istorijai, manymas, kad istorija turi savarankišką eigą paraližuoja dabar gyvenančių žmonių atsakomybę ir pasitikėjimą savo jėgomis. Istoricitinė tradicija yra teorinis XX amžiaus totalitarinių režimų šaltinis. Jei esame įtikėję, kad istorijos eiga yra dėsninga, vienintelis dalykas, kuo galime prie jos prisidėti - tik stengtis pagreitinti naujos visuomenės "gimdymo kančias". Iš "ia ir "intelektualinės negarbės" bei "intelektualų išdavystės" šaknys: istorijos vardan pateisinamos šalia gyvenančių žmonių aukos. Taip Popperis istoriosofinę tradiciją kritikuoja etiniais argumentais. Jo supratimu filosofinės koncepcijos formuoja tai, kas vyksta realiame politiniame gyvenime - todėl filosofai turi jaustis už jas atsakingi. Istorijos mokytojo veikla irgi yra tiesiogiai su tuo susijusi. Ką mes paprastai turime galvoje, kai sakome "istorija"? Istorijos pamokose politinės valdžios istorija yra sutapatinama su žmonijos istorija. Tačiau politinės raidos istorija, anot Popperio, yra ne kas kita kaip tarptautinių nusikaltimų ir masinių žudynių istorija. Mokiniam pasąmoningai diegiama nuostata, kad teisus yra tas, kas laimi, kas stiprus. Kodėl tikrąją žmonijos istorija mes nelaikome, tarkime religijos ar meno istorijos?

Anot Popperio, istoricizmas iškreipia moralinį ir intelektualinį auklėjimą. Mes jaučiamės esą romantiški aktoriai didingoje istorijos scenoje. Žmogus neišmoksta blaiviai įvertinti savęs ir savo ryšio su kitais žmonėmis. Popperio manymu, moralinei brandai svarbiausia yra suprasti, kad svarbūs iš tiesų yra tik žmonės, bet tai nereiškia, kad "aš pats esu labai svarbus". Tai paaukojama Istorijos iš didžiosios raidės visagalybei. "Tačiau suprasti racionaliai ir krikščioniškai laisvės istoriją galima tik imantis už ją asmeninės atsakomybės, lygiai taip jaučiamės atsakingi už savo gyvenimo kelią, nes ne pasaulinė sėkmė teisia mus, o tik mes patys".

4. Gana svetimkūniškai istoriosofija atrodo šiuolaikinių kultūros ir sąmonės paradigmu, įvardijamą "postmodernistinėmis" fone. Postmodernizmas - tai kultūros tipas, atsiskantis pagrindinio herojaus ir vientiso siužeto, pagrindinės idėjos ir vieno požiūrio. Pasaulis tarsi dekonstruojamas - čia persipina įvairiausi kontekstai ir įvairiausi siužetai. Priešdėlis post- nurodo, kad šis fenomenas seka po modernizmo. Modernizmo sąvoka čia vartojama ne meno kryptčiai, sinonimiškai avangardizmui, žymėti. Ji taikoma bendresniems kultūros reiškiniams nusakyti. Modernistinė kultūra yra racionali, organizuota, logiška. Ji paremta įprastomis priešybėmis. Kaip pastebėjo Jacques Derrida, žmogus nuo pirmą pradžio mito iki struktūralizmo filosofijos priešpriešino vieną kitam dangų ir žemę, vyrą ir moterį, gyvenimą ir mirtį, gerį ir blogį, tiesą ir melą, realybę ir nerealumą, prasmę ir beprasmybę. Šia prasme istoriosofinė tradicija yra tipiškai modernistinė. Istorija čia susiklosto į aiškų

siužetą. Kas beįprasmintų istoriją - ar Dievas, ar pats žmogus, ar beasmenės istorijos jėgos, - ji yra vieninga ir rišli struktūra. XX amžiuje filosofinė mintis aptinka paradoksalią situaciją, kada sąmonėje pradeda nykti šių simbolių priešybių sistema, kai pats "negalimo trečiojo" dėsnis logikoje praranda savo prasmę. Istoriosofinėje tradicijoje dar slypėjo, vokiečių filosofo Jürgeno Habermaso žodžiais tariant, "utopinė energija". Tačiau šiuolaikinėje epochoje, anot jo, "utopinė energija" išsenka: suverenus protas diskredituojamas, žmogus jaučiasi netekęs savo identiteto ir pasimetęs pasaulyje. Racionalus pasaulio aiškumas nepasiekiamas, o "magiškasis aiškumas" - prarastas. Žmogus sukaupe plačią istorinę erudiciją, išmoko žaisti su citatomis, bet šio žaidimo principas - netikrumas, dviprasmybė ir paradoksas. Postmodernizmo epochos simboliu dažnai nurodomas labirinto įvaizdis, perimtas iš italų rašytojo ir filosofo Umberto Eko romano "Rožės vardas" (Išversto į lietuvių kalbą). Anot Jacques Fransua Lyotardo, ši chaotiška būseną yra "legitimiškumo (pateisinimo) krizė": bet kokia realybės interpretacija žmogui atrodo nebeįtikinama. Jis tampa abejingas visoms filosofinėms sistemoms ir visoms interpretacijoms. Žmogus nustoja modeliuoti realybę ir tarsi nereikalingas kortas maišo žaisdamas visas ankstesnes sąvokas.

Ar monistas, iki šiol vis ieškantis istorijos prasmės, netampa postmodernioje kultūroje vienišu ir užsispyrusiu keistuoliu?

V. KRITINĖ ISTORIJS FILOSOFIJA

IV. 1. ISTORIJA: DABARTIS AR PRAEITIS? FRIEDRICHAS NIETZSCHE (1844-1900)

Literatūra:

Ničė F. O polze i vrede istorii dlia žizni // Niče F. Sočinienija v dvuch tomach. - Moskva, 1990. - T. 1. - S. 159-230

Nietzsche F. Apie istorijos naudą ir žalą gyvenimui // Kultūra ir istorija. Kultūros fenomenas. - V., 1996. - T. 3. Vertė Tomas Sodeika.

/Nietzsche F. Vom Nutzen und Vorteil der Historie für das Leben, 1974/

Klausimai:

1. Istorinis jausmas ir gyvenimo jėga:
 - a) Kodėl, anot Nietzsche's, kiekvienas didis istorinis įvykis įvyksta neistorinėje perspektyvoje?
 - b) Kuo skiriasi "istorinis" žmogus nuo "viršistorinio"?
 - c) Kaip Nietzsche vertina istorijos savipakankumą?
2. Kodėl gyvenimui vis dėlto reikia istorijos paslaugų? Monumentaliosios istorijos nauda ir žala.
3. Antikvarinės istorijos nauda ir žala. Kritinės istorijos nauda ir žala.
4. Kodėl Nietzsche mano, kad vokiečių tauta yra istorijos sugadinta?
5. Kokiais penkiais aspektais Nietzsche'i atrodo labai žalingas kurios nors epochos persisotinimas istorija?
6. Kodėl Nietzsche netapatina teisingumo ir objektyvumo?
7. Kodėl pernelyg didelis istorinio jausmo įsigalėjimas pakerta ateitį?
8. Kodėl istorija XIX amžiuje tampa užmaskuota teologija?
9. Didžiųjų asmenybių ir masių santykis istorijoje. Kam Nietzsche teikia pirmenybę?
10. Kokie, anot Nietzsche's, yra priešnuodžiai prieš istorinę karštligę?

Pastaba: Klausimo numeris atitinka paragrafo numerį.

Rekomenduojama paskaityti:

Iggers G. G. *New Directions in European Historiography.* - Middletown, 1984.
(VUB U119565)

Löwith K. Nietzsche's Revival of the Doctrine of Eternal Recurrence // Löwith K. Meaning in History. - Chicago, 1949. - P. 214-222. (VVU MB 400/ 476)
Norkus Z. Istorizmo kritika F. Nietzsche filosofijoje // Norkus Z. Istorika. - V., 1996.

2. ISTORIJA IR VERTYBĖ: NEOKANTININKAI. WILHELMAS WINDELBANDAS (1848-1915)

Literatūra:

Windelband W. Istorija ir gamtamokslis // Kultūra ir istorija. Kultūros fenomenas. - T. 3. - V., 1996. Vertė Traidenis Raudeliūnas.

Klausimai:

1. Kodėl filosofiją ir matematiką Windelbandas laiko "racionaliais mokslais"?
2. Kodėl Windelbandas laiko nevykusių mokslų suskirstymą į gamtamokslį ir dvasios?
3. Kokį mokslų skirstymo principą pasiūlo Windelbandas?
4. Kokių dviejų skirtingų tikslų gali siekti patyrimu paremti mokslai?
5. Kuo skiriasi nomotetinis ir ideografinis mokslinis mąstymas?
6. Kas sieja gamtamokslį ir istoriją? Kas juos išskiria?
7. Kodėl istorijos metodologijos problemos susilaukė toli gražu ne tokio filosofų dėmesio kaip gamtamokslis?
8. Ar viskas kas įvyksta gali tapti istoriniais faktais?
9. Kodėl Schopenhaueris manė, kad istorija nėra mokslas?
10. Kodėl viskas, kas žmogui reikšminga, susiję su atskiryste ir vienkartinumu?
11. Ar istorijos mokslas gali išsiversti be nomokratiščių teiginių?
12. Kaip supratote Windelbando mintį "ir dėsnis, ir įvykis - abu yra lygiai reikšmingi kaip paskutiniai, nesulyginami mūsų pasaulio įsivaizdavimo dydžiai"?

Rekomenduojama paskaityti:

Norkus Z. Heinricho Rickerto aksiologinė istorinio proto kritika // Norkus Z. Istorika. - V., 1996.

Rikkert G. Granicy estestvennonaučnogo obrazovania poniatij. - Spb, 1903 (VUB R1843)

Rikkert G. Estestvovedenie i kuljturovedenie. - Spb, 1903 (VUB R1843)

3. ISTORIJA IR GYVENIMAS: HERMENEUTIKA

Literatūra:

Gadamer H. G. Istoriskumas // Baltos lankos. - V., 1995. - Nr. 5. Vertė Arūnas Sverdiolas.

Klausimai:

1. "Istorinė mokykla". Leopoldas von Ranke. P. 190-101.
2. Graikų ontologijos nepakankamumas apmaštant istoriskumo buvimo būdą. Wilhelmas Dilthey'us. P. 191-193.
3. "Aprašomoji ir suprantanti" psichologija - žmogaus mokslų pagrindas. Wilhelmas Dilthey'us. P. 193-194.
4. Fenomenologinė ir egzistencinė istoriskumo samprata. P. 194-195.
5. Heideggerio hermeneutika. P. 196-201.

Literatūra:

Gadamer H. G. Istina i metod. - Moskva, 1988.

/Gadamer H. G. Wahrheit und Methode. - Tubingen, 1960/

Klausimai:

1. Humanitarinių mokslų metodo problema. P. 44-50.
2. Įsijautimo (Erlebnis) samprata istorijos pažinime. Wilhelmas Dilthey'us. P. 108-115.
3. Teologinė hermeneutika: šventas raštas *sui ipsius interpretes*. P. 222-224.
4. Filologinė hermeneutika: *ars critica*. P. 225-226.
5. Romantinė Schleiermacherio hermeneutika. P. 226-228.
6. Spinoza: Biblijos kritika. P. 228-229.
7. Kaip supratote Schleiermacherio mintį: "hermeneutika - tai menas išvengti nesusipratimo"? P. 232-245.
8. Kuo istorinė hermeneutika skiriasi nuo Schleiermacherio? P. 245.
9. Dilthey'us: hermeneutika kaip istorinio tyrimo metodas. P. 246-251.
10. Kas susieja visuotinę istoriją: Leopoldas von Ranke? P. 252-261.
11. Supratimas ir išraiška: J. Droysenas. P. 261-267.
12. Istorinio proto pagrindimo problema: W. Dilthey'us. P. 267-269.
13. Kuo Dilthey'aus istorinio pažinimo samprata skiriasi nuo neokantininkų? P. 270-271.
14. Dilthey'us ir romantinė hermeneutika. P. 272-273.
15. Kaip pažinti neišgyvenamus istorinius ryšius? P. 273-274.

16. Dilthey'us ir Hegelis. P. 276-281.
17. Kaip suprantate šią Dilthey'aus mintį "istorinė sąmonė yra savižinos būdas"? P. 281-293.
18. Hermeneutinis ratas ir prietarų problema. P. 317-328.
19. Kodėl prietarus Gadameris laiko būtina supratimo sąlyga? P. 329-338
20. Kaip supratote mintį: "Tikras istorinis mąstymas turi mąstyti ir savo istoriškumą"? P. 333-335.
21. Ką reiškia: "įgyti horizontą"? P. 360-363.
22. Kuo istorinė hermeneutika skiriasi nuo juridinės? P. 383-393.
23. Kodėl hermeneutika ir istorinis tyrimas nesutampa? P. 394-403.
24. Kas yra interpretacija? P. 396-397.
25. Kodėl hermeneutinis supratimas visada yra kažkas daugiau negu kito nuomonės pakartojimas? P. 440-446.
26. Kaip suprantate: "Būtis, kuri gali būti supраста, yra kalba"? P. 548-551.
27. Istorijos teksto supratimo problema. P. 580-614.

Rekomenduojama paskaityti:

- Diltėjus V. Išgyvenimas ir kūryba // Poetika ir literatūros estetika / Sudarė Vanda Zaborskaitė. - V., 1989. - T. II. - P. 182-196. Vertė Antanas Gailius.
- Gadameris H. Estetika ir hermeneutika // Meno kritika. - V., 1896. - P. 207-218.
- Juozaitis A. Humanitarinių mokslų pagrindimo problema Dž. Milio ir V. Diltėjaus filosofijoje // Problemos. - Nr. 33.
- Juozaitis A. Wilhelmas Diltėjus. Subjektas ir istorija // Problemos. - Nr. 34.
- Mickūnas A. Hermeneutinė kontraversija // Metmenys. - Chicago, 1980. - Nr. 39.
- Norkus Z. Hermeneutika kaip pagalbinė istorijos disciplina // Norkus Z. Istorika. - V., 1996.
- Norkus Z. Hermeneutika kaip istorijos filosofija // Norkus Z. Istorika. - V., 1996.
- Rikioras P. Egzistencija ir hermeneutika // Problemos. - 1982. - Nr. 28.
- Rubavičius V. Supratimo - aiškinimo problema ir vidiniai kultūros prieštaravimai // Problemos. - 1984. - Nr. 32.
- Sverdiolas A. Savimonės ir istorijos santykis hermeneutinėje filosofijoje // Žmogus ir istorija šiuolaikinėje buržuazinėje filosofijoje. - V., 1984.
- Šerpytytė R. Humanistinė tendencija sociologijoje ir socialinės realybės problema // Problemos. - 1995. - Nr. 48. - P. 5-13.

4. LAISVĖ IR ISTORIJA: NEOHEGELIZMAS. BENEDETTO CROCE (1866-1952)

Literatūra:

Kročė B. Istoriografija ir moralė. V. Politinės partijos ir jų istorinis pobūdis // Problemos. - 1995. - Nr. 47 - P. 109-125. Vertė Jūratė Černevičiūtė.

Klausimai:

1. Kaip Crocė sieja istoriją ir laisvę? P. 109.
2. Kokiais argumentais Croce polemizuoja su neigiančiais laisvę kaip moralinį žmonijos idealą? P. 109.
3. Kas yra laisvės atstovai istorijoje? P. 109-110.
4. Kodėl laisvės dvasia susijusi su politinių partijų įvairove? P. 110.
5. Kokia yra liberalų partijos vieta laisvės istorijoje? P. 110-111.
6. Kaip supratote Croce's mintį: "Mes visada siekiame laisvės ir dirbame jai - netgi tada, kai atrodo, kad mes dirbame kažkam kitam, laisvė realizuojama kiekvienoje mintyje ir kiekviename veiksme, kuriam būdingi tiesa, poezija ir gėris". P. 112-113.
7. Kodėl liberalų partija, anot Croce's, nėra anachronizmas? P. 113-114.
8. Kuo jėga skiriasi nuo prievartos? Kokia yra didžiausia jėgos išraiška? P. 115-116.
9. Kaip supratote Croce's mintį: "Moralinis protas atmeta tik drumstą ir prieštaringą impulsą, kuris galiausiai paneigia ir sugriauna save"? P. 117-118.
10. Koks santykis tarp laisvės ir dorovinio įstatymo? P. 118
11. Koks santykis tarp laisvės ir ekonomikos bei politikos? P. 119.
12. Kodėl laisvė nesuderinama su komunizmu? P. 120-121.
13. Kokias istorijos būsenas liberalizmo koncepcija vertina kaip utopines? P. 121-124.

Rekomenduojama paskaityti:

Černevičiūtė J. Benedetas Kročė ir jo "laisvės filosofija" // Problemos. - 1995. - Nr. 47. - P. 98-108.

5. ISTORIKAS - DETEKTYVAS? ROBINAS GEORGE'AS COLLINGWOODAS (1889-1943)

Literatūra:

Kollingwud R. Dž. Ideja istorii. Avtobiografija. - Moskva, 1980 /Collingwood R. G. The Idea of History. An Autobiography/

Klausimai:

1. Kuo istoriko tyrimas skiriasi nuo gamtos tyrinėtojo? P. 203-204.
2. Kodėl istorijos įvykiai nėra paprastų įvykių pasekmės? P. 204.
3. Kaip istorikas pažįsta praeitį? P. 205.
4. Kuo istoriniai žmonių poelgiai skiriasi nuo neistorinių? P. 204.
5. Kas yra istorinis pažinimas? P. 207.
6. Kodėl istorinis tyrimas atskleidžia ir paties istoriko galimybes? P. 208-209.
7. Kodėl Collingwood polemizuoja su pozityvistiniu istorijos supratimu? P. 217-220.
8. Koks istoriko santykis su istorijos šaltiniais? P. 224-225.
9. Koks metodas ir kodėl suteikia istorikui autonomiją? P. 226-227.
10. Koks yra istorinės tiesos kriterijus? P. 227-229.
11. Kokios yra istorinės vaizduotės ypatybės? P. 230-231.
12. Kodėl istoriką Collingwood lygina su detektyvu? P. 231-232.
13. Kodėl istorikas nėra rašytojas? P. 234-237.
14. Ar istorija yra mokslas? P. 237-288.
15. Kas gali tapti istorijos objektu? P. 288-291.
16. Kas leidžia atskirti istoriją nuo kitų mokslų? 292-301
17. Kaip reiškiasi laisvė istorijoje? P. 301-306.
18. Ką, anot Collingwoodo, išreiškia istorijos progreso idėja? P. 307-320.

Rekomenduojama paskaityti:

Norkus Z. Robinas George'as Collingwoodas ir kritinės istorijos filosofijos pabaiga/
/Norkus Z. Istorika. - V., 1996.

VI. ANALITINĖ ISTORIJOS FILOSOFIJA

1. W. Dray'us: racionalus paaiškinimas

Literatūra:

*Drej V. Eščio raz k voprosu ob objasnenii dejstviju idej v istoričeskoj nauke//
Filosofija i metodologija istorii. - Moskva, 1977. - S. 37-71.*

Klausimai:

1. Ką A. Danto ir W. Dray'us laiko istorijos filosofo tikslu? P. 39-40, 45.
2. Kas yra daugumos žmonių poelgių paaiškinimo istorijoje loginis pagrindas? p. 41.
3. Kokį paaiškinimą Dray'us vadina "racionalių paaiškinimu"? P. 41-42.
4. Kuo Dray'aus racionalaus paaiškinimo samprata skiriasi nuo Hempelio aiškinimo teorijos? P. 43.
5. Kokios yra galimos "racionalaus paaiškinimo" klaidos? P. 44-46.
6. Kaip supratote Dray'aus teiginį "mes norime tik pasakyti, kad racionalumo kriterijus galioja tik paaiškinant veiksmus, kurie daugeliu aspektų nėra defektyvūs ir kad kartais jo pritaikymas gali pilnai galioti"? P. 47
7. Kokiais argumentais Dray'us polemizuoja su P. H. Nowell-Smithu? P. 47-50
8. Kuo Dray'aus manymu, skiriasi paaiškinimas istorijoje nuo paaiškinimų fizikoje? P. 50.
9. Kokie yra P. Gardinerio ir I. Berlino argumentai prieš "apimančių dėsnų" (covering law) taikymą istorijoje? P. 51-53. Kaip juos įvertina Dray?
10. Kaip galima pasiremti istorijos objekto samprata polemizuojant su apimančio dėsnio (covering law) idėja? P. 53-54. Ką mano N. Rescheris apie statistinius dėsnius?
11. Kokius argumentus formuluoja M. Scrivenas prieš statistinius dėsnius istorijoje? Kas yra norminiai apibendrinimai? P. 51-58..
12. Ką N. Rescheris, O. Helmeris, C. B. Joyntas mano apie istorikų apibendrinimus ribotus erdvėje ir laike? P. 58-61.
13. Ką G. Ryle teigia apie psichologinius dėsnius istorijoje? P. 61-63.
14. Kaip Frankelis formuluoja būtinų bet nepakankamų įvykio sąlygų problemą? P. 64.

15. Kaip W. B. Gallie nusako genetinius paaiškinimus? Kuo skiriasi Dray'aus racionalių paaiškinimų samprata? P. 65-67.
16. Kodėl Dray'us mano, jog bet koks paaiškinimas remiantis dėsniumi yra nesuderinamas su istoriografija? P. 68-71.

Rekomenduojama paskaityti:

- Dray W. The Historical Explanation of Actions Reconsidered // Ideas of History / Ed. by R. H. Nash. - New York, 1969. - Vol. 2. - P. 106-123.
- Dray W. The Historians Problem of Selection // Ideas of History / Ed. by R. H. Nash. - New York, 1969. - Vol. 2. - P. 216-227.

2. K. Hempelis: apimantys dėsniai.

Literatūra:

Gempelj K. Motivij i ochvatyvajušaje zakony v istoričeskom objasnenii // Filosofija i metodologija istorii. - Moskva, 1977. - S. 72-93.

Klausimai:

1. Kokia yra deduktyvaus nomologinio paaiškinimo schema? Kokia yra apimančio dėsnio (covering law) formulė? P. 72-73.
2. Koks yra tikimybinis arba indukcinis paaiškinimas? P. 73-74.
3. Kas bendra tarp universalaus ir tikimybinio paaiškinimo? P. 75.
4. Kuo aiškinimo logika skiriasi nuo psichologijos? P. 76-77.
5. Ar galima individualų įvykių pilnai paaiškinti? P. 79-82.
6. Kokį principą W. Dray'us priešina deduktyviam nomologiniam paaiškinimui? P. 83-84.
7. Kokiais argumentais C. Hempelis kritikuoja W. Dray'aus racionalumo kriterijų? P. 84-85.
8. Kokią loginę klaidą C. Hempelis išvelgia W. Dray'aus pasiūlytame loginio paaiškinimo per motyvą modelyje? P. 87-88.
9. Kokia yra pagrindinė racionalaus aiškinimo prielaida? P. 80-91.
10. Kodėl C. Hempelis mano, kad aiškinimas motyviais vis dėlto sutelpa į aiškinimo "apimančiais dėsniais" schemą? P. 91-93.

Rekomenduojama paskaityti:

- Hempel C. G. Explanation in Science and History // Ideas of History / Ed. by R. H. Nash. - New York, 1969. - Vol. II. - P. 79-105.
- Mandelbaum M. Historical Explanation. The Problem of "Covering Laws" // Ideas

of History / Ed. by R. H. Nash. - New York. - Vol. II. - P. 124-139.
Weingartner R. H. The Quarrel About Historical Explanation // Ideas of History /
Ed. by R. H. Nash. - New York. - Vol. II. - P. 140-158.

3. E. Nagelis: determinizmas istorijoje.

Literatūra:

Nagelj E. Determinizm v istorii // Filosofija i metodologija istorii. - Moskva, 1977. - S. 94-112.

Klausimai:

1. Kas yra determinizmas? Kas yra determinizmas istorijoje? P. 98.
2. Kokiais argumentais galima neigti deterministinę istorijos koncepciją? P. 98.
 - a) ar istorinio būtinumo koncepcijos klaidingumas reiškia, kad socialiniuose reiškiniuose nėra jokių priežastinių ryšių? P. 98-100.
 - b) Ar Nagelis įžvelgia ką bendra tarp istorinio determinizmo ir numatomumo? P. 100-103.
 - c) Istorinis determinizmas ir asmeninės atsakomybės problema. Kokiais argumentais Nagelis polemizuoja su I. Berlinu? P. 103-108.
 - d) Kokiais argumentais Nagelis polemizuoja su Berlino teiginiu, kad kasdienė kalba nepatvirtina determinizmo hipotezės? P. 108-111.
3. Kodėl, anot Nagelio, determinizmo hipotezės negalima laikyti nei patvirtinta, nei paneigta? P. 111-112.

Rekomenduojama paskaityti:

Nagel E. An Evaluation of Historical Relativism // Ideas of History / Ed. by R. H. Nash. - New York, 1969- Vol. II. - P. 205-215.

Nagel E. Determinism in History // Ideas of History / Ed. by R. H. Nash. - New York, 1969. - Vol. II. - P. 319-350.

Nagel E. The Logic of Historical Analysis // The Philosophy of History in our Time / ed. by H. Meyerhoff. - New York, 1959. - P. 203-215.

Lomanienė N. Standartinė mokslo koncepcija: istorinio aiškinimo problema // Žmogus ir visuomenė. - 1994. - Nr. 4 - P. 21-27.

Norkus Z. Analitinė istorijos filosofija // Norkus Z. Istorika. - V., 1996

VII. NARATYVISTINĖ ISTORIJOS FILOSOFIJA

Literatūra:

White H. Naratyvumo vertė // Baltos lankos. - 1995. Nr. 5. - P. 31-64. Vertė Aušra Čižikienė.

Klausimai:

1. Kas yra naratyvas? P. 33.
2. Kodėl naratyvas yra transistorinis, transkultūrinis? P. 33-34.
3. Kuo skiriasi diskursas, kuris pasakoja, nuo diskurso, kuris sukuria pasakojimą? P. 35-36.
4. Diskursas - reprezentacijos forma ar kalbėjimo būdas? P. 35.
5. Ką rodo, anot White'o, vėlyvas istorinio diskurso atsiradimas žmonijos istorijoje? P. 37.
6. Ko reikia, kad atskleisti "tikrą istoriją"? P. 37.
7. Kodėl istoriografija ypač tinkama sritis naracijos (narration) ir naratyvumo (narrativity) prigimčiai svarstyti? P. 38.
8. Kokie yra istorinės reprezentacijos būdai? P. 38.
9. Kas yra būtina istoriniam aprašymui? P. 39.
10. Kodėl analai nėra istoriniai naratyvai? P. 40-42.
11. Kokia pasaulio samprata remiasi analų autorius? Kokių klausimų jis nekelia? P. 43-44, 46.
12. Koks poreikis atvėrė kelią naratyviniam tikrų įvykių pateikimui? P. 45.
13. Kodėl naratyvui yra būtinas socialinis branduolys? P. 47-48.
14. Ką ir kodėl Hegelis laiko istorinio aprašymo subjektu? P. 49.
15. Koks yra kiekvieno istorinio naratyvo slaptas ir neišreikštas tikslas? P. 50.
16. Kada kronika netampa istoriniu naratyvu? P. 51-52.
17. Kodėl išskyla metafizinio principo būtinybė? P. 53-54.
18. Kodėl Richero darbas turi istorinio naratyvo aspektą? P. 55-57.
19. Kaip naratyvo siužetas suteikia įvykiams prasmę? P. 58-59.
20. Ar įmanomas naratyvas be moralizavimo? P. 60-64.

Rekomenduojama paskaityti:

Bartas R. Teksto malonumas. - V., 1991.

Gallie W. B. Philosophy and the Historical Understanding. - New York, 1968.

- Norkus Z. Naratyvistinė istorijos filosofija // Norkus Z. Istorika. - V., 1996.
- Norkus Z. Postmodernizmas istorikoje: retorikos tradicija ir Haydeno White'o istoriografinio stiliaus teorija // Problemos. - 1996. - Nr. 50.
- White H. // Kultūra ir istorija. Kultūros fenomenas. - V., 1996. - T. 3.
- White H. Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth - Century Europe. - Baltimore & London, 1993.

VIII. ISTORIJA IR MORALĖ. KARLAS RAIMUNDAS POPPERIS (1902-1994)

Literatūra:

*Popperis K. R. Ar istorija turi prasmę // Problemos. - 1995. - Nr. 48. - P. 77-91.
Vertė Jūratė Patkauskaitė.*

Klausimai:

1. Kuo skiriasi istorijos mokslai nuo teorinių?
2. Ar gali bendrieji dėsniai suteikti istorinei interpretacijai selektyvumo principų?
3. Kodėl Popperis teorinių interpretacijų nevadina mokslinėmis?
4. Ar dvi skirtingos istorinės interpretacijos turi būtinai prieštarauti viena kitai?
5. Ko reikia siekti norint išvengti pasąmoningo nekritiško selektyvumo pateikiant faktus?
6. Kuo skiriasi pagrįstos interpretacijos nuo istoricistinių?
7. Ar įmanoma, anot Popperio, parašyti visuotinę žmonijos istoriją?
8. Ką liudija politinės istorijos prilyginimas visuotinei žmonijos istorijai?
9. Kodėl, anot Popperio, šventvagiška teigti, kad Dievas atsiskleidžia istorijoje?
10. Kodėl sėkmė kaip istorinės atrankos kriterijus iškreipia intelektualinį bei moralinį auklėjimą?
11. Kodėl istorijos pamokose gali būti diegiamos iškreiptos moralinės nuostatos?
12. Kokia etika turėtų būti grindžiamas istorijos dėstymas?
13. Kas gali suteikti istorijai prasmę?

Rekomenduojama paskaityti:

Popperis K. *Istoricizmo skurdas.* - V., 1990.

Popper K. R. *The Open Society and its Enemies.* - Princeton, 1950.

Baranova J. *Serą Popperį prisimenant // Literatūra ir menas.* - 1994. - Nr. 44.

Baranova J. *Istorija ir moralė // Mokykla.* - 1994. - Nr. 12.

Baranova J. *Moralinių vertinimų istorijoje problema // Istorija.* - 1994. - Nr. XXXIII.

Baranova J. *Moral Politics or Political Expediency // Social change.* - V., 1994. - N. 1.

Berlin I. *Historical Inevitability // The Philosophy of History in Our Time / Ed. by H. Meyerhoff.* - New York, 1959. - P. 249-272.

Burckhardt J. *On Fortune and Misfortune in History // The Philosophy of History in our Time/ Ed. by H. Meyerhoff.* - New York, 1959. - P. 273-291.

- Patkauskaitė J. K. R. Popperio politinė filosofija ir “laisvės paradoksas” // *Problemos*. - 1995. - Nr. 47.
- Patkauskaitė J. K. R. Popperio socialinė teorija // *Problemos*. - 1995. - Nr. 48.
- Butterfield H. *Moral Judgments in History // The Philosophy of History in our Time* / Ed. by H. Meyerhoff. - New York, 1959. - P. 228-248.

IX. ISTORIJA IR STRUKTŪRA

1. Rasė ir istorija: Claude Levi-straussas (1908)

Literatūra:

*Levi-Strauss. Rasė ir istorija. - V., 1992. Vertė Jūratė Navakauskienė.
/Claude Levi-Strauss. Race et histoire/*

Klausimai:

1. Rasės ir kultūros santykis. P. 5 - 8.
2. Optimali visuomenės skirtingumų riba? P. 9 - 12.
3. Etnocentrizmo paradoksalumas. P. 13 - 16.
4. Kas yra vulgarusis evoliucionizmas? P. 17 - 19.
5. Kultūrų kategorijos. P. 20.
6. Vulgarusis evoliucionizmo klaidos. P. 21.
7. Kultūrinio evoliucionizmo nenuoseklumas. P. 22 - 24.
8. Kokių dviejų tipų istorija galima numanyti? P. 25.
9. Kodėl istorija nėra kumuliatyvi? P. 26 - 31.
10. Kodėl žmonija labiau primena lošėją kauliukais, o ne laiptais kopiantį žmogų? P. 26 - 31.
11. Kodėl vienas kultūras laikome kumuliatyviomis, o kitas - statiškomis? P. 31 - 40.
12. Kas gali nutikti Vakarų civilizacijos raidai? P. 41 - 43.
13. Vakarų civilizacijos pagrindinės vertybės. P. 44 - 45.
14. Ko reiktų norint paaiškinti civilizacijos eigoje atsiradusius kultūrų skirtumus? P. 49 - 54.
15. Kaip suprantate: "Žmonijos vystymasis eina ne viena kryptimi"? P. 55 - 56.
16. Kodėl Levi-Straussas žmonijos raidai paaiškinti taiko lošimo pavyzdį? P. 57 - 59.
17. Kas yra kumuliatyvi istorija? P. 60 - 62.
18. Kas yra diferencinis kultūrų nuotolis? P. 63 - 64.
19. Kolektyvinis žaidimo įvaizdis istorijos pažinime. P. 65.

X. ISTORIJA IR PSICHOLOGIJA

1. Istorinė psichologija Prancūzijoje

Literatūra:

Fevr L. Istorija i psichologija//Fevr L. Boji za istoriju. - Moskva, 1991. - S. 97-125.

/Febvre Lucien. Combats pour L'histoire/

Klausimai:

1. Ką Febre mano apie istorinės psichologijos būtinybę ir galimybę? Ar galima šiuolaikinius psichologinius tyrimus pritaikyti istorinei psichologijai? P. 97 - 108.
2. Kodėl emocijos, Febvre manymu, sudaro dalį visuomeninių santykių? P. 111 - 112.
3. Kodėl intelektualinis gyvenimas neįmanomas be socialinio gyvenimo? P. 112.
4. Koks yra intelektualinio gyvenimo ir emocijų santykis istorijos raidoje? P. 115.
5. Ar skirtinguose istoriniuose perioduose skiriasi intelektualinio bei emocinio gyvenimo santykis? (J. Huizinga - L. Febvre) P. 113 - 117.
6. Kodėl istorikas turi rekonstruoti emocinį atskirų epochų gyvenimą? P. 117.
7. Kodėl istorikui svarbu susieti prasmę, kurią kiekvienos epochos žmonės teikė savo idėjoms su tos epochos sąlygų visuma? P. 118.
8. Kokiais šaltiniais Febvre rekomenduoja remtis istorijos psichologui? P. 122 - 123.

Literatūra:

Meniucij F. Opoljeze i vrede psichologii dlia istorii//Filosofija i metodologija istorii. - Moskva, 1977. - S. 262-288.

Klausimai:

1. Ko siekia istorinė psichologija? P. 263.
2. Kaip Giambattista Vico susiejo istorijos ciklus su žmonių mąstymu ir jausmais? P. 264 - 265.
3. Koks Herderio ir Hegelio įnašas į istorinę psichologiją? P. 265 - 266.
4. Wilhelmo Dilthey'aus ir Lucieno Febvre'o panašumai ir skirtumai. Jų santykis su Zygmundo Freudo mokykla. P. 266.
5. Kaip Dilthey'us įsivaizdavo istorijos tyrimą? P. 268 - 270.
6. L. Febvre, R. Mandru: ką jie laikė pagrindiniu istoriko tikslu? P. 272 - 273.

7. Z. Freudo darbų įtaka istorijos psichologijai. P. 274 - 275.
8. Kaip E. Eriksonas pritaikė psichoanalitinį metodą istorijos tyrimui? P. 277 - 280.
9. Ką siekia sujungti J.-P. Sartre egzistencializmas? P. 280 - 281.
10. Istorinės psichologijos taikymo problemos. P. 282 - 288.

2. Psichoanalitinė istorijos psichologija

Literatūra:

Fromm E. Begstvo ot svobody. - Moskva, 1995.

Klausimai:

1. Kas bendra ir kuo skiriasi Frommo bei Freudo visuomeninių santykių samprata? P. 9 - 22.
2. Kuo dinaminė adaptacija skiriasi nuo statinės? P. 23 - 29.
3. Kokius du individualizacijos aspektus išskiria Frommas? P. 34 - 40.
4. Kaip Frommas siūlo interpretuoti žmonijos istoriją? P. 36 - 40.
5. Kodėl Naujųjų laikų žmogaus laisvės išgyvenimas yra dvilypis? P. 40 - 42.
6. Kuo, anot Frommo, viduramžių žmogaus laisvės išgyvenimo samprata skiriasi nuo racionalizmo? P. 43 - 48.
7. Kokius naujus psichologinius išgyvenimus atnešė Renesansas? Kodėl? P. 49 - 51.
8. Kokie nauji psichologiniai išgyvenimai susiję su Reformacija? P. 51 - 52.
9. Kaip ekonominių ir socialinių sąlygų Europoje kaita įtakojo psichologinių nuostatų kaitą? P. 52 - 62.
10. Kokius Liuterio asmenybės bruožus išskiria Frommas ir kaip susieja jo mokymą su Reformacijos epochos psichologinėmis nuostatomis? P. 62 - 78.
11. Koks buvo kalvinizmo psichologinis leitmotyvas? P. 78 - 92.
12. Kokius charakterio bruožus, anot Frommo, ugdė liuteronybė ir kalvinizmas? P. 86 - 90.
13. Kokios yra dvi laisvės kapitalistinėje visuomenėje ypatybės? P. 94 - 119.
14. Kodėl autaritarizmas, anot Frommo, yra bėgimas nuo laisvės? P. 124 - 153.
15. Kodėl konformizmas yra bėgimas nuo laisvės? P. 378 - 378.
16. Kokios yra psichologinės nacizmo ištakos? P. 175 - 200.
17. Ar demokratija garantuoja laisvę? P. 201 - 229.
18. Kaip formuojasi socialinis charakteris? P. 230 - 247.

Rekomenduojama paskaityti:

Erikson E. H. *Childhood and Society*. - New York, 1963 (VUB U115287)